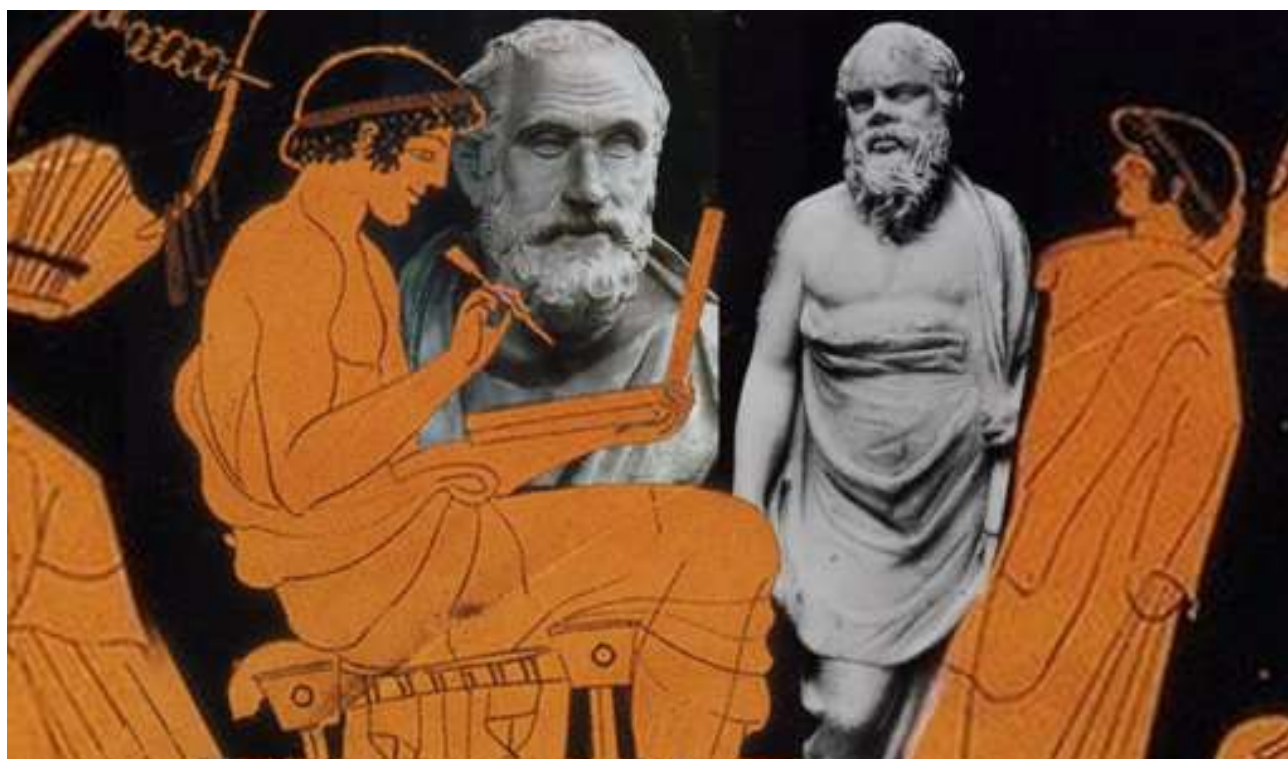

ΠΛΑΤΩΝ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ
ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1η

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

- 1 α) Ποιο είναι το αντικείμενο της διδασκαλίας του Πρωταγόρα, όπως το ορίζει ο ίδιος;
- β) Γιατί τονίζει ότι στόχος του εκπαιδευτικού του προγράμματος είναι να γίνει ο μαθητής του ικανός «να πράξει και να μιλήσει» (πράττειν και λέγειν) για πολιτικά θέματα; Στην απάντησή σας, αξιοποιώντας τις γνώσεις που έχετε για την αρχαία κοινωνία και ειδικά για τη δημοκρατική Αθήνα, να αναφερθείτε στη σημασία που είχε ο συνδυασμός λόγων και έργων στην πολιτική ζωή¹.

Ο Πρωταγόρας ανταποκρίνεται στο πάγιο αίτημα της δημοκρατικής κοινωνίας και η απάντηση θα στηριχτεί κυρίως στον τρόπο λειτουργίας της αθηναϊκής δημοκρατίας. Για τη φιλοσοφική ερμηνεία των απόψεων με τις οποίες ο Πρωταγόρας θεμελιώνει θεωρητικά τη δημοκρατία.

2. Ο Σωκράτης την «εμβουλία για τα ζητήματα του οίκου και τα θέματα της πόλης» (εὐβουλία περὶ τῶν οἰκείων καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως), που επαγγέλλεται ως στόχο της διδασκαλίας του ο Πρωταγόρας, την εξηγεί ως «πολιτική τέχνη», δηλαδή τέχνη με την οποία «κάνει τους άνδρες αγαθούς πολίτες» (ποιεῖν τοὺς ἄνδρας ἀγαθοὺς πολίτας). Ο Πρωταγόρας δέχεται ανεπιφύλακτα ότι αυτό ακριβώς διδάσκει. Να εξηγήσετε τη σύνδεση αυτή πολιτικής και αρετής με αναφορά στις πολιτικές αντιλήψεις και γενικά την πολιτική ζωή της αρχαίας Ελλάδας (ειδικά της Αθήνας)².

Για τους αρχαίους Έλληνες ο άνθρωπος ήταν πρώτα πρώτα πολιτικὸν ὄν και η ύπαρξή του ήταν αδιανόητη έξω από την πόλη στην οποία ήταν ενταγμένος. Σωκράτης και Πρωταγόρας συμφωνούν ότι άξονας της αγωγής των νέων είναι η αρετή, αν και δεν την εννοούν με τον ίδιο τρόπο. Ο Πρωταγόρας δίνει έμφαση στην κοινωνική λειτουργία και χρησιμότητα της αρετής (δεν ενδιαφέρεται για λεπτομερέστερες θεωρητικές αναλύσεις). Φαίνεται ότι ο Πρωταγόρας δέχεται (και ο Σωκράτης έμμεσα) ότι ο αγαθός άνδρας είναι αυτονόητα αγαθός πολίτης (γι' αυτό και το μάθημα που διδάσκει είναι εὐβουλία περὶ τῶν οἰκείων καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως).

3. Να επισημάνετε στο κείμενο και να αναλύσετε τα στοιχεία που αποδεικνύουν τη μεγάλη σημασία που είχε για τον πολίτη της αθηναϊκής δημοκρατίας η απόκτηση παιδείας.
4. Εγώ λοιπόν θεωρώ, όπως και οι άλλοι Έλληνες, ότι οι Αθηναίοι είναι σοφοί: Νομίζετε ότι ο Σωκράτης μιλάει ειρωνικά;
5. Ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί ο Σωκράτης για το μὴ διδακτὸν της αρετής, από πού τα αντλεί και πόσο ισχυρά είναι ⁴;

Χρησιμοποιεί δύο επιχειρήματα: ♦ α) Οι Αθηναίοι, άνθρωποι σοφοί, όταν πρόκειται να συζητήσουν για θέματα που εξαρτώνται από την τεχνογνωσία, συμβουλευόνται τους ειδικούς. Όταν πρόκειται να συζητήσουν για τη διοίκηση της πόλης, τότε μπορεί να μιλήσει ο καθένας, χωρίς να έχει μάθει την «τέχνη» αυτή από κανέναν. Άρα: Οι Αθηναίοι πιστεύουν ότι η «τέχνη» αυτή δεν διδάσκεται. ♦ β) Οι πιο σοφοί και οι άριστοι των συμπολιτών μας που έχουν αυτή την αρετή δεν είναι σε θέση να τη μεταδώσουν σε άλλους, παράδειγμα ο Περικλής με τους γιους του είτε με τον ανιψιό του Κλεινία και πάμπολλοι άλλοι αγαθοί, που δεν βελτίωσαν ποτέ κανέναν (οὐδένα πώποτε βελτίω ἐποίησαν). Άρα: η αρετή δεν διδάσκεται. ♦ Στο δεύτερο επιχείρημα μεταπηδά από το χώρο της πολιτικής σ' αυτόν της ηθικής. ♦ Τα επιχειρήματα προέρχονται από την πολιτική πρακτική και την καθημερινή ζωή. Το δεύτερο ειδικά οδηγεί σε αμφισβητούμενο συμπέρασμα, αφού θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς ότι η κατοχή της αρετής είναι κάτι διαφορετικό από τη μετάδοσή της κτλ. Το πρώτο χρειάζεται να αναλυθεί περισσότερο για να φανούν οι αδυναμίες του, π.χ. το γεγονός ότι ο αθηναϊκός λαός είναι σοφός, συνεπάγεται ότι η γνώμη του γίνεται δεκτή ως αληθινή, πράγμα που ο Σωκράτης δεν διατυπώνει, αλλά εξυπακούεται. Αυτό όμως μπορεί να ελεγχθεί ως προς την εγκυρότητά του. Η επιχειρηματολογία του ανήκει στην κατηγορία που ο Αριστοτέλης ονομάζει «ἐξ εἰκότων», δηλαδή πιθανολογική.

6. Ο Αριστοτέλης επαινεί το Σωκράτη γιατί πρόσφερε την επαγωγική μέθοδο στη φιλοσοφική αναζήτηση. Να εντοπίσετε στο κείμενο τη μέθοδο αυτή και να καταγράψετε το συλλογισμό του Σωκράτη. (Να συμβουλευτείτε και την εισαγωγή του βιβλίου σας, σσ. 36 -37).

ΕΝΟΤΗΤΑ 2η

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

- 1.** Ο Πρωταγόρας αξιοποιεί στο μύθο αρχέγοντες αντιλήψεις για τη Γη-Μητέρα και για τον αυτοχθονισμό. Να εντοπίσετε τις αντιλήψεις αυτές στο κείμενο και να εξηγήσετε τη σημασία τους για το μύθο. Διακρίνετε **αντίθεση** ανάμεσα στον αγνωστικισμό του Πρωταγόρα και στην αφήγηση του μύθου;

Μερικοί θεωρούν ότι υπάρχει αντίθεση Όμως πρόκειται για μύθο, στον οποίο η παρουσία των θεών έχει αλληγορική έννοια. Ο Δίας είναι ο λόγος, η λογική, δηλ. η νομοτέλεια που διέπει τη φύση, οι άλλοι θεοί είναι τα όργανα της νομοτέλειας, η οποία ρυθμίζει τις σχέσεις των όντων, εξισορροπεί τις ελλείψεις τους. Έπειτα, όπως φαίνεται και από τη συνέχεια του μύθου, ο Πρωταγόρας ενδιαφέρεται μάλλον για την εξήγηση της γένεσης του θρησκευτικού συναισθήματος παρά για το θέμα της ύπαρξης των θεών. Πάντως δεν υποστηρίζει ότι οι θεοί είναι αιώνιοι, αντίθετα, όπως αφήνει να εννοηθεί, δημιουργήθηκαν και αυτοί (καί τούτοις) και απλώς υπήρχαν πριν από τα θνητά γένη. Ο W. K. C. Guthrie χαρακτηρίζει τον Πρωταγόρα «κλασική περίπτωση αγνωστικιστή» και παραπέμπει στον Θεαίτητο (162 d), όπου ο μεγάλος Σοφιστής αρνείται να συζητήσει το θέμα των θεών. Αν η θέση του Πρωταγόρα χαρακτηριστεί στην ίδια την ερώτηση ως αγνωστικιστική, θα πρέπει να προηγηθεί η εξήγηση του όρου (αγνωστικισμός: η θεωρία σύμφωνα με την οποία η γνώση της ουσίας των πραγμάτων είναι αδύνατη· ο αγνωστικιστής παίρνει επιφυλακτική ή ουδέτερη στάση απέναντι στα μεταφυσικά προβλήματα, όπως το πρόβλημα του θεού).

- 2.** Από ποια στοιχεία δημιουργούν οι θεοί τα θνητά όντα; Ποιες κοσμολογικές αντιλήψεις φαίνεται να ακολουθεί ο Πρωταγόρας;
- 3.** Ποιο ρόλο διαδραματίζει η μοίρα (είμαρμένη) στην ενότητα και πώς εξηγείται αυτός;
- 4.** Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της στήλης Α με τις συνώνυμές τους που δίνονται στη στήλη Β.

	Α	Β
κατάγειος		ἀποδίδωμι
κεράννυμι		ίκετεύω, παρακαλώ
νέμω		ἀμφιέννυμι
προσάπτω		ὑπόγειος
ἀμπίσχω		μείγνυμι
ἰσχύς		μερίζω
μηχανῶμαι		ἰσχυρός, πυκνός
παραιτοῦμαι		δύναμις, σθένος
στερεός		ἐπινοῶ

Β) κατευνάζω, κατανάλωση, εκδορά, αμπέχονο, αυτάρκεια, σαρκοβόρο, καταβροχθίζω.: Να εντοπίσετε στο κείμενο τις ομόρριζες των λέξεων που σας δίνονται (μερικές από αυτές αναφέρονται στην ίδια λέξη του κειμένου).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

θνητά : θνητός < θνήσκω = πεθαίνω # αθάνατος, αιώνιος.

γένη - γενέσεως : < γίγνομαι. **Παράγωγα :** γενεά, γέννηση, γενέθλια, ευγενής.

εϊμαρμένος < μείρομαι = ο καθορισμένος. Από τη ρίζα ΜΕΡ έχουμε παράγωγα : μοίρα, μερίδα, μέρος. Η **εϊμαρμένη :** ό,τι έχει δοθεί στον άνθρωπο από τη μοίρα.

μείξαντες , μείγνυμι = αναμειγνύω. **Παράγωγα :** μεί(ί)γμα, μιγάδας, μιγαδικός.

κεράννυται < κεράννυμι = ανακατεύω. **Παράγωγα :** κράμα, κράση, κρασί, κερνώ, εύκρατος.

νεῖμαι < νέμω : μοιράζω. **Παράγωγα :** νέμεση, διανομή, νομάς.

ἐπίσκεψαι : < ἐπισκοποῦμαι = παρατηρώ, εξετάζω. **Παράγωγα :** επίσκοπος, επισκόπηση.

ἤμπισχεν < ἀμπέχω και ἀμπίσχω = ντύνω, περιβάλλω. **Παράγωγα :** αμπέχονο.

εὐλάβειαν < εὖ + λαβεῖν = κρατώ καλά, αυτός που λαμβάνει προφυλάξεις, που προσέχει.

εὐμάρειαν < εὖ + μάρη = καλό χέρι, δηλ. ευκολία, ευχέρεια, επιδεξιότητα, προσαρμοστικότητα.

ἀναλισκομένοις < ἀναλίσκομαι = ξοδεύομαι. **Παράγωγα :** καταναλώνω, κατανάλωση.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3η

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

1. Γιατί ο Ήφαιστος και η Αθηνά αναφέρονται μαζί; Τι αντιπροσώπευαν και ποια σχέση είχαν με την Αθήνα;
2. Ο Πρωταγόρας στο μύθο αναφέρεται στον άνθρωπο γενικά, χωρίς καμία διάκριση καταγωγής, κοινωνικής τάξης κτλ. Η έννοια άνθρωπος είναι δηλαδή γενική και δηλώνει το ανθρώπινο γένος. Ποια σημασία νομίζετε ότι έχει η αντίληψη αυτή; Πώς θα κρίναμε σήμερα τη σπουδαιότητά της; (Να διαβάσετε από την εισαγωγή του βιβλίου σας τα σχετικά με τον Ιππία και τον Αντιφώντα, σσ. 26 και 28).

Στο μύθο χρησιμοποιείται και ο όρος ανθρώπων γένος. Γίνεται λόγος για ανθρώπους γενικά, όχι για ελεύθερους και δούλους, για ευγενείς, για Έλληνες και βαρβάρους κτλ. Άλλοι σοφιστές προχώρησαν περισσότερο στην ενότητα του ανθρώπινου γένους με τις διακηρύξεις τους κατά των κοινωνικών και φυλετικών διακρίσεων (Αντιφών, Αλκιδάμας). Στον Πρωταγόρα (337c) βρίσκουμε την άποψη του Ιππία για την ενότητα των ανθρώπων Πρόκειται για πρωτοποριακές για την εποχή τους αντιλήψεις. Η σημασία τους σε σχέση με τις αριστοκρατικές αντιλήψεις της εποχής τους, ακόμα και σε σχέση με σύγχρονες θεωρίες π.χ. για Αρίους είναι προφανής.

3. Ποιο ρόλο διαδραματίζει η μοίρα (είμαρμένη) στην ενότητα και πώς εξηγείται αυτός²⁰;

Στο μύθο του Πρωταγόρα η είμαρμένη αναφέρεται δύο φορές: χρόνος είμαρμένος (2η ενότητα) και είμαρμένη ημέρα (3η ενότητα). Είναι στοιχείο του μύθου, που προσδιορίζει χρονικά την εξέλιξη. Εκφράζει «το πλήρωμα του χρόνου», το πέρασμα από μία εποχή σε άλλη, από μια μορφή ζωής σε άλλη, που ούτε στιγμιαίο είναι ούτε

αυτόματο. Αν αφαιρέσουμε το περίβλημα του μύθου από την αφήγηση του Πρωταγόρα, σημαίνει ότι το πέρασμα σε άλλο στάδιο γίνεται κάτω από την πίεση της ανάγκης για επιβίωση ή καλύτερευση της ζωής.

3. Να εντοπίσετε στο κείμενο λέξεις ομόρριζες με τις ακόλουθες: **πολυμήχανος, μελωδικός, οδόστρωμα, εύχρηστος, επίφοβος, κοινόβιο, λαθροκυνηγός, προμήθεια, κόσμημα.**

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

ἔλαθεν < λανθάνω = διαφεύγω την προσοχή κάποιου, μένω απαρατήρητος. Παράγωγα : **λήθη, λησμονιά, αλήθεια, λάθος, λαθραίος.**

ἄλογα - ἀνυπόδητον - ἄστρωτον - ἀοπλον : Οι λέξεις σύνθετες με το στερητικό μόριο -α- : ο χωρίς λογική, χωρίς υποδήματα, χωρίς στρώμα, χωρίς όπλα.

ἄνθρωπος : λέξη με αβέβαιη ετυμολογία < πιθανόν ἀνήρ + ὤψ, ὠπός = άνδρας και όψη, πρόσωπο.

ἠπόρει - ἀπορία < ἄ - στερ. + πόρος = χωρίς διέξοδο # εὐπορία.

ὄρα̃ < ὄρω̃ < For. Παράγωγα : ὄραμα, ὄραση, πρόσωπο, μέτωπο, μάτι, ιδέα, είδος, είδωλο, ειδύλλιο, ιδεαλιστής.

μετέρχομαι δίκην = διώκω κάποιον δικαστικά

ΕΝΟΤΗΤΑ 4^η

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

1. **Θείας μετέσχε μοίρας:** Με ποιο τρόπο συμμετείχε ο άνθρωπος στη μοίρα, στο μερίδιο των θεών;
2. Ποια άποψη εκφράζει για τη γλώσσα ο Πρωταγόρας; Να τη συγκρίνετε με τις απόψεις του Ηρόδοτου για το ίδιο θέμα.

Η γλώσσα δημιουργείται από την ανθρώπινη νόηση και βούληση, δεν δίνεται από το θεό. Η αρχαία παράδοση ήταν θεοκρατική (την άποψη αυτή εκφράζει π.χ. ο Ηρόδοτος, ΙΙ, 2, όταν αναφέρει το πείραμα του Ψαμμήτιχου. Η σύγχρονη γλωσσολογία επιβεβαιώνει τη σοφιστική άποψη και μάλιστα η διπλή άρθρωση της γλώσσας (άρθρωση φθόγγων και άρθρωση λέξεων) την οποία ανέλυσε ίσως υποδηλώνεται και στην έκφραση του Πρωταγόρα *φωνήν και ὀνόματα διηρθρώσατο*.

3. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισε, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν: Στο χωρίο αυτό ο Πρωταγόρας φαίνεται να δέχεται ότι το θρησκευτικό συναίσθημα είναι ἐμφυτο. Πώς εξηγείται η άποψη του αυτή, αν τη συσχετίσουμε με τις γενικότερες περί θεῶν αντιλήψεις του;¹ (Για την απάντησή σας θα χρειαστεί να διαβάσετε πάλι την εισαγωγή του βιβλίου σας, σ. 25).

Από την αρχή επίσης, οι άνθρωποι έχουν μέσα τους την ἐμφυτη ορμή για λατρεία (...). Ο ίδιος ο Πρωταγόρας κατά πάσα πιθανότητα αναγνώριζε ότι η λατρεία προσιδιάζει στον άνθρωπο και ίσως είναι κάτι το απαραίτητο, χωρίς όμως και να παίρνει θέση σχετικά με την ύπαρξη του αντικειμένου της. Το ἐνστικτο της πίστης και της λατρείας είναι θεμελιώδες στην ανθρώπινη φύση, και η απόδοσή του σε θεϊκή συγγένεια δεν είναι κάτι το περίεργο σε μια αφήγηση που ομολογουμένως δίνεται σε μορφή λαϊκής μυθολογίας για να γίνει πιο ευχάριστη.

4. ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σφάζεσθαι κτίζοντες πόλεις: Να συγκρίνετε την άποψη του Πρωταγόρα με αυτή του Αριστοτέλη ότι ο άνθρωπος είναι φύσει ζῶον πολιτικόν

Κατά τον Πρωταγόρα, οι άνθρωποι ένιωθαν την ανάγκη (ἐζήτουν) της συνάθροισης, της συμβίωσης. Ο άνθρωπος, δηλαδή, επιβιώνει μόνο χάρη στην

ικανότητά του για κοινωνική ζωή. Η βασική αυτή θέση μπορεί να θεωρηθεί προδιατύπωση της θέσης του Αριστοτέλη για τον άνθρωπο φύσει πολιτικὸν ὄν.

α) αἰδώς, δίκη: Ποιο είναι το περιεχόμενο καθεμιάς έννοιας;

αἰδώς: συναίσθημα ντροπής του κοινωνικού ανθρώπου για κάθε πράξη που προσκρούει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος.

δίκη: το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η έμφυτη αντίληψη για το δίκαιο. Από αυτά πηγάζει η πολιτική αρετή, με αυτά εξασφαλίζεται η αξιοπρέπεια του ανθρώπου, εμπεδώνεται η πολιτική ενότητα και η κοινωνική αρμονία.

β) Γιατί θεωρούνται πόλεων κόσμοι τε και δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί;

Η εξέλιξη της ηθικής συνείδησης οδηγεί τους ανθρώπους στην αποδοχή των αξιών της αἰδοῦς και της δίκης ... Η ηθική συνείδηση αναπτύσσεται από την ανάγκη να ανταποκριθῆ ο άνθρωπος στις απαιτήσεις μιας κοινωνίας με προηγμένο πολιτισμό. Κάθε πολιτιστικά προηγμένη κοινωνία θεμελιώνεται πάνω στις αξίες της αἰδοῦς και της δίκης. Οι αξίες αυτές είναι καθολικές και για τις πολιτιστικά προηγμένες κοινωνίες είναι συνάμα αποτελέσματα της εξέλιξης της ηθικής συνείδησης και της εξέλιξης του πολιτισμού που την εκφράζει και την κατευθύνει». [Συνείδηση: η αντίληψη που έχει το άτομο για τα φαινόμενα που συμβαίνουν στον εξωτερικό κόσμο και η λειτουργία με την οποία παριστάνει ορισμένους σκοπούς ως επιθυμητούς και επιδιώκει να τους πραγματοποιήσει με την πράξη του. Ηθική συνείδηση: η λειτουργία με την οποία επιθυμούμε ή αποστρεφόμεστε ορισμένους σκοπούς και επιδοκιμάζουμε ή αποδοκιμάζουμε την επιθυμία ή αποστροφή μας προς αυτούς.

Λεξιλογικές - Σημασιολογικές ασκήσεις

1. δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί: Να συνθέσετε το ρήμα ἄγω με πέντε προθέσεις και να σχηματίσετε από κάθε σύνθετο ένα παράγωγο κατά το παράδειγμα συνάγω - συναγωγός ή συναγωγή. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε και παραγωγικές καταλήξεις.
-

Με τις λέξεις που θα προκύψουν να σχηματίσετε ισάριθμα ονοματικά σύνολα. Να προσέξετε τον τονισμό.

2. νέμω*, (δια)φθείρω**, νόσος, δίκη, κόσμος: Από το θέμα καθεμιάς λέξης που σας δίνεται να σχηματίσετε πέντε παράγωγες (απλές ή σύνθετες) και να γράψετε δέκα σύντομες φράσεις (με δύο παράγωγα από κάθε λέξη).

* θ. νεμ-, κατά μετάπτωση νομ-, και με πρόσφυμα ε= νεμε-

** θ. φθερ-, κατά μετάπτωση φθορ-, φθαρ-

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

ἐπιχειρῶ < ἐπί + χεῖρ = προσπαθῶ. Παράγωγα : επιχείρηση, επιχειρηματίας.

δείσας < δέδοικα = φοβάμαι. Παράγωγα : δέος, άδεια, περιδεής, δειλός, δεινός.

ἀπώλλυντο < ἀπόλλυμαι =αφανίζομαι. Παράγωγα : απώλεια, πανώλη, όλεθρος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5^η

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

1. Μετά το μύθο ο Πρωταγόρας καταφεύγει στο λόγο για να αποδείξει τις θέσεις του. Να εντοπίσετε στο κείμενο τις θέσεις που προβάλλει και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί.
2. **τεκμήριον:** Ο Πρωταγόρας προσκομίζει μια εμπειρική απόδειξη για τη συμμετοχή όλων στην πολιτική αρετή. Ποια είναι αυτή; Γιατί θεωρείται «τρελός» όποιος δέχεται ότι δεν κατέχει τη δικαιοσύνη και την άλλη πολιτική αρετή;

Η συνύπαρξη των ανθρώπων είναι αδιανόητη, αν δε διαθέτουν όλοι την πολιτική αρετή. Γι' αυτό και αν κάποιος στερείται τη σωφροσύνη ή τη δικαιοσύνη, την αρετή του πολίτη γενικά, πρέπει να υποκρίνεται ότι τις κατέχει. Η υποκρισία παρατηρεί ο Α. Ε. Taylor (σ. 289) είναι ο φόρος που η κακία οφείλει στην αρετή.

3. **ἢ μή είναι ἐν ἀνθρώποις:** Να συγκρίνετε την τιμωρία αυτή με τη θανάτωση που προτάθηκε παραπάνω (κτείνειν ὡς νόσον πόλεως). Είναι η κύρωση αυτή ηπιότερη ή όχι και γιατί³;

Η συνύπαρξη των ανθρώπων είναι αδιανόητη, αν δε διαθέτουν όλοι την πολιτική αρετή. Γι' αυτό και αν κάποιος στερείται τη σωφροσύνη ή τη δικαιοσύνη, την αρετή του πολίτη γενικά, πρέπει να υποκρίνεται ότι τις κατέχει. Η υποκρισία παρατηρεί ο Α. Ε. Taylor είναι ο φόρος που η κακία οφείλει στην αρετή.

4. Ο Πρωταγόρας υποστηρίζει α) ότι, σύμφωνα με το μύθο, ο Δίας έδωσε σε όλους τους ανθρώπους την *αἰδῶ* και τη *δίκη*, και β) ότι η πολιτική αρετή διδάσκεται. Νομίζετε ότι υπάρχει αντίφαση ανάμεσα στις δύο αυτές θέσεις του Πρωταγόρα; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Ο Δίας δεν μπορεί να εξασφαλίσει την καθολικότητα των δύο αρετών στους ανθρώπους, αφού αυτές δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής τους φύσης. Χρειάζεται επομένως η διδασκαλία. Δεν υπάρχει αντίφαση αν με το Δία, όπως και με την έκφραση φύσει, εννοήσουμε

³ Είναι ζήτημα αν είναι ηπιότερη, δεδομένης της σημασίας που έχει για τον άνθρωπο η κοινωνική ζωή. Ειδικότερα για την εποχή εκείνη η εξορία ισοδυναμούσε με θάνατο.

την προδιάθεση, το δυνάμει (με τη διατύπωση του Αριστοτέλη) που μετατρέπεται σε ενέργεια με τη διδασκαλία.

5. *οὐ φύσει ἀλλὰ διδακτόν*: Ποιο είναι το νόημα της διάκρισης αυτής; Να τη συσχετίσετε με την αριστοκρατική (αρχαϊκή) αντίληψη της ηθικής και τις γενικότερες αντιλήψεις των σοφιστών⁴.
8. Ποιες είναι οι μορφές της αγωγής κατά τον Πρωταγόρα και σε ποια σχέση βρίσκονται μεταξύ τους;

Λεξιλογικές - Σημασιολογικές ασκήσεις

1. *ἡγοῦμαι, χαλεπαίνω, θυμοῦμαι, νουθετῶ*: Να γράψετε στην νέα ελληνική από ένα συνώνυμο για κάθε λέξη που σας δίνεται.
2. *φύσει, τύχη, συλλήβδην, ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου*: Να γράψετε τέσσερις φράσεις με τα επιρρήματα και την επιρρηματική έκφραση που σας δίνονται στη νεοελληνική μορφή τους, ώστε να φαίνεται η σημασία τους.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

εἰδῶσι < *οἶδα* = γνωρίζω. Παράγωγα : εἶδηση, εἰδήμων, συνείδηση, ιστορία.

μαιόμενος < *μαίνομαι* = πάσχω από μανία. Παράγωγα : μανία, μάντης, μαινάδα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 6^η

⁴ Σύμφωνα με την αρχαϊκή αντίληψη περί ηθικής, οι ιδιότητες -τα χαρακτηριστικά του ανθρώπου- δίνονται εκ φύσεως και όσο «ανώτερο» είναι το γένος, η γενιά, τόσο ανώτερα, «ευγενέστερα», τα χαρακτηριστικά. Η **διδασκαλία των σοφιστών αμφισβητεί αυτή την ηθική** και μερικοί από τους σοφιστές διατυπώνουν θέσεις στις οποίες η ανθρωπότητα θα φτάσει ξανά στην εποχή του ευρωπαϊκού διαφωτισμού, όπως ότι οι άνθρωποι είναι από τη φύση τους ίσοι και οι ανισότητες είναι θέμα κοινωνικών συμβάσεων. Με **το οὐ φύσει θα εννοήσουμε ότι δεν δίνεται «έτοιμη» από τη φύση η πολιτική αρετή, αλλά δίνεται μόνο ως δυνατότητα σε όλους. Τα υπόλοιπα είναι θέμα διδασκαλίας και διαπαιδαγώγησης (όπως θα τονίσει στα επόμενα ο Πρωταγόρας)**. Η διάκριση *φύσει* - *διδακτόν* μπορεί να συσχετιστεί με τη θεμελιώδη διάκριση των σοφιστών σε *φύσει και νόμω*. Η διάκριση *φύσει και νόμω* είναι ένα από τα σημεία που διαφοροποιούν τους σοφιστές μεταξύ τους. Ο Πρωταγόρας ανήκει στους υποστηρικτές του νόμου, αντίθετα π.χ. με τον Ιππία.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

Ερμηνευτικές ερωτήσεις ανοικτού τύπου (ανάπτυξης και σύντομης απάντησης)

1. Να εντοπίσετε το σημείο του κειμένου που δικαιολογεί τον τίτλο που δόθηκε στην ενότητα και να προτείνετε έναν άλλο τίτλο.
2. Ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος για την αδικία. Η ποινή αποσκοπεί στο να διορθωθεί αυτός που αδικεί. Πώς συνδέονται οι δύο παραπάνω θέσεις με το διδακτόν της αρετής⁶⁴;

Αν η αρετή δε διδασκόταν, οι απόψεις αυτές δε θα ευσταθούσαν, γιατί θα σήμαινε ότι είναι κάποιος καλός ή κακός εκ φύσεως. Τότε όμως θα ήταν αδύνατο να αλλάξει, άρα δε θα ήταν υπεύθυνος για την αδικία ούτε θα μπορούσε να του επιβληθεί ποινή. Ο Πρωταγόρας δίνει περιεχόμενο παιδαγωγικό - τελεολογικό στην ποινή.

3. Ποιος είναι ο σκοπός της ποινής σύμφωνα με τον Πρωταγόρα; Συμφωνείτε ή όχι; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.

Έχει παιδευτικό και όχι κατασταλτικό σκοπό, σωφρονιστικό και όχι εκδικητικό. Απορρίπτονται τα κίνητρα της ανταπόδοσης και αντεκδίκησης. Βλ. W. K. C. Guthrie, (1), σσ. 93-94. Οι απόψεις του Πρωταγόρα για το σκοπό της ποινής μπορούν να συγκριθούν με αυτές που διατύπωσε ο Ιταλός Cesare Beccaria την εποχή του διαφωτισμού. Σκοπός της ποινής δεν είναι η εκδίκηση, αλλά ο σωφρονισμός εκείνου που διέπραξε το αδίκημα και ο παραδειγματισμός των άλλων.

4. Να συγκρίνετε την άποψη του Πρωταγόρα για την ποινή με την παλαιότερη αντίληψη της ανταπόδοσης (ποινή - τιμωρία, τίσις) εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές.
5. Ποια συναισθήματα νομίζετε ότι διακατέχουν τον Πρωταγόρα στο τέλος της ενότητας αυτής;
6. Να εξηγήσετε αν, κατά τη γνώμη σας, η επιβολή των ποινών είναι έγκυρο και πειστικό επιχείρημα για το διδακτόν της αρετής.
7. Η παιδεία αναδεικνύεται σε κινητήρια δύναμη που θα μετατρέψει τον άνθρωπο από δυνάμει σε ενεργεία πολιτικό ον. Να αναλύσετε την άποψη αυτή με βάση τη συλλογιστική του Πρωταγόρα⁶⁶.

Συνδυασμός ερωτήσεων κλειστού και ανοικτού τύπου

1. Α. Να ελέγξετε αν οι προτάσεις που ακολουθούν αποδίδουν σωστά τη σκέψη του Πρωταγόρα, σημειώνοντας Χ στο ανάλογο τετράγωνο:

Σωστό Λάθος

Ο Πρωταγόρας:

- α) πιστεύει ότι η πολιτική αρετή προέρχεται από τη διδασκαλία και την επιμέλεια
 β) πιστεύει ότι η ποινή έχει σωφρονιστικό χαρακτήρα
 γ) δεν φαίνεται να απορρίπτει τον κατασταλτικό χαρακτήρα της ποινής δ) απορρίπτει τον κατασταλτικό χαρακτήρα της ποινής ε) δεν δέχεται ότι και ένας τεχνίτης μπορεί να δώσει πολιτικές συμβουλές. Β. Να κρίνετε τις απόψεις του Πρωταγόρα σε δύο από τις προτάσεις που χαρακτηρίσατε ως σωστές.

Λεξιλογικές - Σημασιολογικές ασκήσεις

1. ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἔνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται - οὐ γὰρ ἂν τὸ πραχθὲν ἀγέννητον θεῖη - ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα: Ποια είναι η σημασιολογική διαφορά των ρημάτων τιμωροῦμαι και κολάζω;
2. κολάζω: Να γράψετε τρία παράγωγα του ρήματος στη νέα ελληνική και να σχηματίσετε με αυτά αντίστοιχες προτάσεις.
3. πειρῶμαι < πείρα: Να γράψετε δέκα λέξεις, απλές ή σύνθετες, με το θέμα της λέξης που σας δίνεται.
4. Να μεταφέρετε τις παρακάτω φράσεις από την αρχαία στη νέα ελληνική:
 - α) οὐ τῶν παρεληλυθότων ἔνεκα ἀδικημάτων τιμωροῦνται ἀλλὰ τῶν μελλόντων χάριν:.....
 - β) διανοεῖται παιδευτὴν εἶναι τὴν ἀρετὴν:
 - γ) ὡς ἐξ ἐπιμελείας καὶ μαθήσεως κτητῆς οὐσης τῆς ἀρετῆς:.....
 - δ) εἰκότως ἀποδέχονται οἱ σοὶ πολῖται σκυτοτόμου συμβουλευόντος τὰ πολιτικά:.....
5. ἀλογίστως - δημοσίᾳ: Να χρησιμοποιήσετε τα επιρρήματα σε ισάριθμες προτάσεις στη νέα ελληνική, ώστε να φαίνεται η σημασία τους. Στο δημοσίᾳ δεν θα βάλετε υπογεγραμμένη και στο ἀλογίστως θα μετατρέψετε την κατάληξη σε -α.

ΕΝΟΤΗΤΑ 7^η

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

1. Ποια αντίρρηση του Σωκράτη δηλώνει ότι θα ανασκευάσει ο Πρωταγόρας;
2. Με ποια μέθοδο δηλώνει ότι θα ανασκευάσει τη δεύτερη αντίρρηση του Σωκράτη; Γιατί, κατά τη γνώμη σας, προτίμησε να αλλάξει μέθοδο; Ποια πλεονεκτήματα του προσφέρει αυτή η αλλαγή;
3. Υπάρχει ένα πράγμα στο οποίο είναι αναγκαίο να μετέχουν όλοι οι πολίτες, προκειμένου να είναι δυνατή η ύπαρξη πόλεως, ή δεν υπάρχει; (έστι τι έν, ή οὐκ ἔστιν, οὗ ἀναγκαῖον πάντας τοὺς πολίτας μετέχειν, εἴπερ μέλλει πόλις εἶναι;) Ποιο είναι το «ένα», «αναγκαίο» για την ύπαρξη της πόλης; Να εντοπίσετε τη σχέση ανάμεσα στην άποψη αυτή και στον πρωταγόρειο μύθο.
4. Ο Πρωταγόρας θεωρεί την ἀνδρὸς ἀρετὴν, την πολιτική αρετή, ως μοναδικό θεμέλιο για τη συγκρότηση και διατήρηση της πολιτείας.
Πώς κατέληξε στο συμπέρασμα αυτό; Να κρίνετε την εγκυρότητα του συλλογισμού του.

Αφετηρία ήταν η πρόταση ότι, αφού υπάρχει πόλη ως οργανωμένη κοινότητα, δεν μπορεί παρά να υπάρχει ένα συνεκτικό στοιχείο, θεμελιώδες για την ίδια την ύπαρξη και τη διατήρησή της. Αυτό το ένα δεν μπορεί να είναι κάποια ειδική τέχνη, αλλά κάτι που κατέχουν όλοι, που έχει - αν θυμηθούμε την απάντηση του Δία στον Ερμή - μείνει έξω από τον καταμερισμό εργασίας. Αυτό είναι η ἀνδρὸς ἀρετὴ, η πολιτική αρετή, που τη συναποτελούν η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και η οσιότητα. Αφού υπάρχει λοιπόν αυτό το ένα, τότε πρέπει όλοι να μετέχουν σ' αυτό και όποιος δε μετέχει, ούτε διδασκόμενος ούτε κολαζόμενος, να τιμωρείται με εξορία από την πόλη ή με θάνατο. Η οργανωμένη ζωή δε θα ήταν εφικτή χωρίς το αίσθημα σεβασμού και δικαίου. Σε κάποια φάση της εξέλιξης, όταν οι άνθρωποι κατάλαβαν τη σημασία της ζωής σε οργανωμένη κοινότητα, όταν ἐζήτουν ἀθροίζεσθαι, δέχτηκαν την αἰδῶ και τη δίκη ως προϋποθέσεις της «συνάθροισης» αυτής. Ούτε η αἰδῶς και η δίκη - θεμέλια της πολιτικής - ούτε η ίδια η πολιτική «δόθηκαν», ή υπήρχαν, εξ αρχής στον άνθρωπο. Αναπτύχθηκαν σε μια φάση της εξέλιξης. Η οργανωμένη κοινωνική ζωή επιβάλλει κανόνες, νόμους. Οι νόμοι αυτοί δεν είναι φυσικοί γενικά, αλλά «φυσικοί για την κοινωνική ζωή», επειδή είναι αναγκαίοι. Γι' αυτό και είναι σκληρές οι ποινές στους παραβάτες τους, σε όσους δηλαδή δε ρυθμίζουν τη ζωή και τη συμπεριφορά τους σύμφωνα με την πολιτική αρετή - με τη δικαιοσύνη, τη σωφροσύνη, την οσιότητα. Η αποδεικτική διαδικασία του Πρωταγόρα έχει βέβαια δεοντολογικό χαρακτήρα (ἀναγκαῖον μετέχειν, δεῖ μετέχειν) λόγω του οποίου παρουσιάζεται ως «λογικά αδύνατη και

επικρίνεται γιατί «ᾤδινεν ὄρος καὶ ἔτεκε μῦν». Το σημαντικό, κατά τη γνώμη μας, στο διάλογο του Πρωταγόρα δεν είναι οι κανόνες της τυπικής λογικής αλλά η πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία του σοφιστή.

4. εάν μεν υπάρχει αυτό το ένα πράγμα και εάν αυτό το πράγμα δεν είναι ούτε η οικοδομική ούτε η μεταλλουργία ούτε η κεραμική (εἰ μὲν γὰρ ἔστι καὶ τοῦτο ἔστι τὸ ἓν οὐ τεκτονική οὐδὲ χαλκεία οὐδὲ κεραμεία). Ποιο επιχείρημα του Σωκράτη υπαινίσσεται στο σημείο αυτό ο Πρωταγόρας;

Το δικαίωμα ισηγορίας των πολιτών στην εκκλησία του δήμου, το οποίο, κατά το Σωκράτη, δείχνει ότι η πολιτική αρετή δεν διδάσκεται. Βλ. διδακτικό βιβλίο ενότητα 1η, σσ. 70-71 και εισαγωγή, σ. 51.

6. Σε ποια μέρη αναλύεται η ἀνδρὸς ἀρετὴ σύμφωνα με τον Πρωταγόρα;
7. Ποια είναι η βασική υποχρέωση του πολίτη και με ποιους τρόπους παρεμβαίνει η πολιτεία στην εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής;
8. μπορεί να υποστούν ως ποινή και τον θάνατο και την εξορία ... τη συνολική καταστροφή του οίκου τους: Ποιες ποινές επιβάλλονται και πώς κλιμακώνονται⁷⁰;
9. Γιατί θεωρείται αυστηρότερη, χειρότερη ποινή από το θάνατο, ο θάνατος στην εξορία, η δήμευση της περιουσίας και η διάλυση της οικογένειας; Στην απάντησή σας πρέπει να λάβετε υπόψη σας τις σχέσεις που επικρατούσαν στην αρχαία πόλη και ιδίως τη σχέση του πολίτη με την πόλη.
10. Να καταγράψετε τα επιχειρήματα τα οποία χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας για να αποδείξει ότι οι αγαθοί άνδρες διδάσκουν την πολιτική αρετή στα παιδιά τους και να τα αξιολογήσετε.

Αν υπάρχει πολιτική αρετή και είναι αναγκαίο όλοι οι πολίτες να μετέχουν σ' αυτήν - διδασκόμενοι ή τιμωρούμενοι, αλλιώς αποβάλλονται από την πόλη ή θανατώνονται, τότε ⇒ οι αγαθοί άνδρες, αφού διδάσκουν στα παιδιά τους τα άλλα, θα ήταν παράδοξο να μη διδάσκουν την αρετή. ♦ Όλοι δέχονται ότι η αρετή είναι διδακτή. Αν οι αγαθοί άνδρες διδάσκουν στα παιδιά τους όλα τα άλλα, η άγνοια των οποίων δεν οδηγεί στο θάνατο, τότε δεν μπορεί παρά να διδάσκουν και αυτό που, αν δεν το γνωρίζουν, τα περιμένει θάνατος, εξορία κ.τ.λ. Αποδεικνύει αρνητικά για ποιο λόγο δεν μπορεί παρά να διδάσκουν οι αγαθοί πολίτες την πολιτική αρετή στα παιδιά τους.

11. Σε ποιες βαθμίδες εκπαίδευσης των νέων στην αρχαία Αθήνα αναφέρεται ο Πρωταγόρας στο απόσπασμα του βιβλίου σας, ποιοι ήταν οι φορείς της αγωγής και ποιος ο στόχος και το αντικείμενο διδασκαλίας;
12. με τις απειλές και τα χτυπήματα το «ισιώνουν, σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει» (ὥσπερ ξύλον διαστρεφόμενον καὶ καμπτόμενον εὐθύνου-σιν ἀπειλαῖς καὶ πληγαῖς): Ποιο στόχο υπηρετεί η παρομοίωση και πόσο

- επιτυχημένη είναι, κατά τη γνώμη σας; Ποια σημασία έχει η χρησιμοποίηση του ρήματος «ισιώνουν» (εὐθύνουσιν);
13. Ποιο σκοπό εξυπηρετούσε η διδασκαλία της ποίησης και η απομνημόνευση ποιημάτων; Θα ήταν σήμερα, κατά τη γνώμη σας, χρήσιμη και εφικτή μια τέτοια απομνημόνευση;
14. Σε ποιο στάδιο αναλάμβανε η ίδια η πολιτεία την αγωγή των νέων, ποιος ήταν ο στόχος και ποιο το αντικείμενο της αγωγής;
16. Ποια άποψη εκφράζει ο Πρωταγόρας για τους νόμους στην ενότητα αυτή; Πώς συνδέεται με τις απόψεις του για την αιδῶ και τη δίκη⁷⁴;
17. Ποιος ήταν ο γενικότερος σκοπός της αγωγής και σε ποια σχέση βρισκόταν με τους επιμέρους στόχους κάθε βαθμίδας ή και μαθήματος⁷⁵;
18. «Η ζωή του ανθρώπου στην κοινωνία είναι μια αδιάκοπη παιδευτική άσκηση. Ο άνθρωπος από τη γέννηση ως το θάνατο ζει μέσα σε "υπογραφές"⁷⁶ κανόνες αυστηρά χαραγμένους, καμιά απόκλιση δεν επιτρέπεται, ενώ η γενική αδυναμία για συμμόρφωση σ' αυτούς τιμωρείται με θάνατο. Ο Πρωταγόρας τα βρίσκει αυτά εντελώς φυσικά». (Κ. Μπαλάσκας (2), σ. 359). Πώς εξηγείται αυτή η στάση του Πρωταγόρα;